

Мирослав Милошевић*

ФЕУДАЛНА СВОЈИНА

У последња два века је употреба термина „својина“ постала толико раширена да је његово техничко значење донекле изгинуло у други план. Оно је остало суштински непромењено од римског до савременог грађанског права: једино формално одређивање била је средњовековна теорија о двојној својини. Њено порекло и улога у правном уређењу феудалних односа још увек нису потпуно разјашњени.

Кључне речи: *Dominium directum. – Dominium utile. – Рецепција. – Феудална својина. – Својина.*

Међу појмовима којима је римско право задужило савремене правне системе, један од најважнијих је свакако својина. У великом броју језика називи ове установе су настали превођењем или адаптацијом римских термина, а распрострањено је и уверење да правна садржина појма до данас није претрпела значајније измене. Иако је проблем дефинисања својине и даље отворен, заједничка одлика досадашњих покушаја на том плану јесте претпостављено јединство појма: позитивноправна дефиниција својине истовремено је дефиниција римске својине, и *vice versa*.

Изван строгих јуристичких оквира, слика је, међутим, сасвим различита. Експанзија социјално-политичких покрета, идеологија и друштвених истраживања у последња два-три века показала је колики утицај на општи изглед друштва има уређење односа у области искоришћавања природних ресурса, производње и расподеле добара. Термин „својина“ је у исказивању оцена и закључака о тим односима, оправдано или не, добио врло широку примену, а уједно и претрпео неизбежне садржинске промене. Некада скромни *terminus technicus* римских правника, релативно касно створен и само спорадично коришћен, сада означава један од основних чинилаца друштвене организације и „велику тему“ неколико научних дисциплина. То би и само по себи било довољно да термин изгуби изворну прецизност, а додатно су га оптеретиле и идеолошке конотације.

„Својина“ у овом новом смислу, као централна друштвена категорија а не правна установа, није могла да остане јединствен

* Др Мирослав Милошевић, доцент Правног факултета у Београду.

појам. Она постоји увек и свуда где постоји друштво, па и у заједницама које немају одговарајућу аутохтону терминологију. Због тога је у друштвеним, нарочито историјским наукама, постало уобичајено да се без веће методолошке припреме разноврсност облика друштвене организације изражава, поред осталог, и као различитост типова „својине“. Тим путем је у стручну и свакодневну употребу доспео низ „својина с предикатом“ („приватна“, „друштвена“, „колективна“, „лична“, „економска“, чак и „фактичка својина“, а у марксистички инспирисаним анализама уобичајене су још и „робовласничка“, „феудална“, „капиталистичка“ итд.), неодређено повезаних са изворним правним концептом.

Правни писци редовно, па и када се не баве посебно теоријом својине, воде рачуна о претежно ванправном смислу ових појмова; ипак, „феудална својина“ се обично сматра изузетком. Начелни разлог је свакако у тесној повезаности особене феудалне друштвене организације средњовековне Европе и њене аграрне структуре; још је важнија, међутим, околност што су у таквом окружењу средњовековни правници, далеко пре савремене идеолошке и теоријске егзалтације својином, на темељима римског права, створили појам двојне својине – *dominium directum* и *dominium utile*.¹ Због тога изгледа неспорно да је феудална својина, једино догматски осмишљено и у пракси остварено одступање од јединственог римско-пандектистичког појма, један аутентичан и довршен правни концепт.

Ситуација, међутим, није тако једноставна. Најпре, што је готово неизбежно када се ради о значајним правноисторијским појавама, модерни истраживачи нису сагласни у погледу порекла и изворног смисла средњовековне теорије о својини; поред тога – с обзиром на околност да се ради о учењу изграђеном на традицији римске правне мисли – они често остављају по страни друштвени контекст у којем је идеја двојне својине настала. Још је занимљивија, међутим, мање позната (донекле и неочекивана) чињеница да ни у своје доба теорија није била општеприхваћена нити интерпретирана на јединствен начин.

I. Пут којим је средњовековна правна мисао дошла до схватања о постојању двоврсне својине на истом објекту није у изворима непосредно видљив. До Бартола, чији коментари приказују теорију у већ изграђеном облику, њени наговештаји се морају откривати у бројним сажетим и несистематичним глосама. Током скоро два века, од Ирнерија до Акурзија (тачније, од краја XI до средине XIII в.) многи глосатори су, покушавајући да објасне поједине римске текстове или да уз помоћ римских појмова анализирају средњовековне правне изворе, допринели афирмацији термина *do-*

¹ У овом контексту се често наводи и трећи елемент, *dominium eminens*, али он не припада оригиналној теорији или је синоним за *dominium directum*.

minium utile. Одговор на питање како и због чега се то догодило важан је за сваку оцену домашаја теорије о двојној својини, па тако и за њено повезивање са друштвеним окружењем у којем је настала.

Почетком XX века, независно један од другог, појавила су се два до сада најпотпунија покушаја овакве реконструкције. Закључци њихових аутора су различити, не само када је реч о историји идеје о двојној својини него и у погледу узрока њене појаве.

Студија Едуара Мејнијала² и данас се сматра класичним делом у овој области. Један од разлога за то налази се свакако у великом броју извора које је аутор истражио брижљивије него ико пре њега.³ Из њих је закључио да се карактеристична терминологија први пут јавља у објашњењима глосатора уз познати зборник обичајног права *Libri feudorum*; посебно важну улогу имао је по његовом мишљењу Jacobus Columbi који у једном тексту вазалу признаје *dominium utile*.⁴ Теорија је касније изграђена код Акурзија, а коначни облик дао јој је Бартол.

Али, престиж Мејнијаловог дела је вероватно у већој мери заснован на његовом виђењу узрока појаве теорије. До тада је доминирало уверење да је глосаторска теорија својине у ствари само римском терминологијом изразила један германски концепт, обележен колективизмом и координацијом насупрот римском индивидуализму и искључивости.⁵ Већ у уводном делу своје студије Мејнијал, излажући са проширеном аргументацијом разлике између римског и германског схватања својине, показује да следи ову линију. Од четири фактора који су, по његовом мишљењу, условили појаву глосаторске теорије – притиска чињеница, обнове правне анализе, подстицаја у неким римским текстовима и германских правних идеја – он посебно место даје овом последњем.⁶ Због тога је ово дело могло да се схвати као ауторитативна и документована потврда мишљења које је већ и иначе изгледало неспорно.

Неколико година касније објављена је знатно старија Лауцова дисертација.⁷ Иако је располагао ужом документарном основом

2 Meynial, *Notes sur la formation de la théorie du domaine divisé* (domaine direct et domaine utile) du XIIe au XIVe siècle dans les Romanistes, „Mélanges Fitting“, 1908, 409–461.

3 Замерено му је, додуше, да није користио документе који би показали примену глосаторске теорије у пракси (Mitteis, *Lehnrecht und Staatsgewalt*, Weimar 1933, 625ss), али то и није била тема Мејнијаловог рада.

4 Мејнијал, *ош. шшш.*, 424s.

5 Тако нарочито Gierke, *Deutsches Privatrecht*, II, Leipzig 1905, 367ss; Landsberg, *Die Glosse des Accursius und ihre Lehre vom Eigentum*, Leipzig 1883, 97ss.

6 *Op. cit.*, 415. Он, додуше, претпоставља да прва два нису спорна. Под „притиском чињеница“ подразумева околност да су у XI и XII веку облици личне зависности добили универзално земљишни карактер, али да то није било довољно да се положај вазала конципира као његово право на земљу: то је било могуће тек са опадањем значаја вазалових обавеза према сениору и потребе за његовом заштитом.

7 Lautz, *Entwicklungsgeschichte des Dominium utile*, Göttingen 1916.

него Мејнијал, Лауц је закључио да владајућа „германистичка“ теза није основана. Термин *dominium utile* најпре се јавља, по њему, у оквиру спора између глосатора током XII века око правних дејстава *longi temporis praescriptio* у римском праву. Лице које држи туђу непокретност десет или двадесет година заштићено је тужбом и приговором против претходног власника. Шта то говори о правном положају прескрибента? По мишљењу неких глосатора, пре свих Булгара, тужба ранијег власника на коју држалац има приговор свакако је *actio directa*⁸: отуда је његова сопствена тужба морала да буде *actio utilis*, а пошто онај ко има тужбу има и неко право, то право је *dominium utile*. Лауц и сам наводи да је термин касније примењиван на право вазала (још пре на емфитевзу и *superficies*, у анализи римских текстова⁹), али је таква употреба изведена. Учење о двојној својини је према томе изворно доктринарно и романистичко, независно од средњовековних реалности и неримских концепција.

Каснији радови нису донели много новог на плану истраживања средњовековних извора, али показују еволуцију у разумевању проблема. У својој студији о римском посткласичном праву („вулгарном“, како га он квалификује), Ернст Леви тврди да су полазни елементи учења о *dominium utile* дати већ у римском законодавству IV и V века и у неким фрагментима Дигеста, и истовремено одбацује било какав утицај германских схватања.¹⁰ Обимнији захват је извршио Роберт Фенстра.¹¹ Он је поново испитао спорне изворе и укључио изванредан број нових, што му је омогућило да развој терминологије реконструише на другачији начин¹²). Његови закључци су нека врста компромиса двеју главних интерпретација: он подржава Мејнијала у повезивању настанка теорије са глосаторским покушајима анализе феудалних односа, али не и у идеји о трансплантацији германских правних схватања. У дужем осврту на Мејнијалова четири фактора, Фенстра износи мишљење да је „германски концепт својине“ творевина немачких аутора из XIX века, заснована на нејасним и ретко формулисаним средњовековним представама о земљишним односима. Те представе свакако нису германске, већ могу да се нађу у различитим цивилизацијама, па и у римској у доба вулгарног права.¹³

8 У римским текстовима овај термин редовно означава тужбу превасходног повериоца из *obligationes bilaterales inaequales* (наспрот њој стоји *actio contraria*), али понекад и тужбу која је претору послужила као модел за *actio utilis*.

9 У том погледу он првенство приписује Азону, *op. cit.* 38s.

10 Levy, *West Roman Vulgar Law. The Law of Property*, Philadelphia 1951, 67s.

11 Feenstra, *Les origines du dominium utile chez les glossateurs, Fata iuris romani (Études d'histoire du droit)*, Leyden 1974, 49ss.

12 Први правник који помиње *dominium utile* по њему је Pillius, крајем XII века, а затим Мејнијалов претпостављени зачетник Jacobus Columbi. Даљи развој теорије ишао је од Азона, преко Акурзија, до Бартола (*ibid.* 69s).

13 *Ibid.* 56s. Приближивши се на тај начин Левијевој тези, Фенстра наглашава да је овај ипак недовољно схватио креативну улогу глосатора и сузио њихову базу текстова на вулгарно право (57s).

Овде је, изгледа дефинитивно, срушен у своје време најпоузданији стуб Мејнијалове грађевине. Другом истоврсном, интелектуалном стубу – подршци римских текстова¹⁴ – Фенстра умањује значај настојећи да истакне креативност глосатора у правном обликовању феудалних односа. Два преостала Мејнијалова фактора, „притисак чињеница“ (тј. само постојање феудалног земљишног уређења) и „обнова правне анализе“ (дакле, рад глосатора на њиховој правној форми), Фенстра очигледно сматра довољним да се објасни настанак појма *dominium utile*. Ови фактори су, по њему, неспорни: објашњење генезе теорије двоструке својине, према томе, своди се на реконструкцију пута који је средњовековне правнике водио према њој. Управо је томе највећим делом и посвећена његова студија.

Природно решење, могло би да се каже, и само по себи разумљиво! Неке околности, ипак, показују да оно није потпуно.

II. Глосатори су, пре свега, били „романисти“ – проблеме који су привлачили њихову пажњу налазили су у текстовима Јустинијанових зборника, а ту су очекивали да нађу и решења или инструменте за њихово откривање. Излети у друге области, као што је анализа зборника *Libri feudorum*, нису могли да промене овај основни приступ. У њиховим текстовима који вазалу признају *dominium utile* по правилу се наводе још емфитевта и суперфицијар; због тога су ранији аутори претпостављали да је појам настао у оквиру анализе римских извора и тек накнадно примењен на вазала.¹⁵ У великом броју конституција из касног римског царства, термином *dominus* се означавају не само поменути већ и други титулари трајних земљишних права, насупрот изворима из класичног доба, иако се режим тих права у међувремену није битно изменио.¹⁶ Оно што се заиста променило јесте идеја о својини или, прецизније, схватање о томе на које ситуације се могу оправдано применити термини *dominus* и *dominium*. Елементи оваквог развоја могу да се запазе и у документима из времена настанка глосаторске теорије.

У појединим средњовековним правним изворима, независним од глосаторских интерпретација, видљива је лакоћа у употреби термина *dominus*, пре у дескриптивном него у техничком смислу.¹⁷

14 „Complicité verbale de quelques textes romains“ (Meynial, *op. cit.* 412).

15 Lautz, *op. cit.* 51, а пре њега Gierke, *op. cit.* 370.

16 То је био један од основних повода за формулисање идеје о „вулгарном римском праву“ (видети: Levy, *op. cit.*, *passim*). Проблем су, из другачијих углава, целовито разматрали такође Biscardi, *Studi sulla legislazione romana del Basso impero (diritti reali e possesso)*, Roma 1940, и Cannata, *Possessio, possessor, possidere nelle fonti giuridiche del Basso impero romano*, Milano 1962.

17 На пример, у самом зборнику *Libri feudorum*, видети Feud. lib. II. 8 *De investitura de re aliena facta* (Corpus iuris civilis ed fr. Krigelii, III, Lipsiae 1887¹⁷): *Rei autem per beneficium recte investitae vasallus hanc habet potestatem, ut tanquam dominus possit a quolibet possidente sibi quasi vindicare etc.* Слично и у *Excerpta codicis Vaticani Reg 435* (Bibliotheca iuridica medii aevi, II, Bononiae 1892): *Si queratur de superficario et emphiteotecario et colono an sint fructuarii quia fruuntur utuntur, dicimus quia non, quia non fruuntur utuntur rebus alienis. Si enim cadunt de possessione, licebit eis agere actione in rem, quod non liceret nisi quomodo domini intelligerentur.*

Закључак да су аутори ових текстова имали неодређену, „здраворазумску“ или „вулгарну“ представу о својини свакако не би био тачан, као ни када је реч о службеницима римске империјалне канцеларије у доба позног царства. Ипак, и у једном и у другом случају оправдан је утисак да се термина *dominus* и *dominium* сете сваки пут кад треба да се опише правна ситуација која укључује трајну власт на ствари, а ужива и правну заштиту према трећим лицима.

Такво стање ствари вреди и за вазала пре него што су глосатори преузели задатак да његов положај дефинишу прецизним правним појмовима. По обиму својих овлашћења, вазал је, упоређен са римским титуларима земљишних права, био најближи емфитевти и суперфицијару, и отуда глосатори у начелу говоре о ова три случаја у истом контексту. Да је постојао у доба касног царства, вазал би – као велепоседник, припадник виших друштвених слојева, са својом влашћу према кметовима и само „племенитим“ обавезама према сизерену – несумњиво био *dominus*, као што су то били дугорочни закупци са знатно ужим спектром овлашћења и обавезом плаћања закупнине. Али, за глосаторе је то био проблем који је дуго и мукотрпно решаван, а резултат је необична и неримска идеја двојне својине.

Тешко је избећи утисак да је корен проблема у самом методу глосатора. За њих је ауторитет текста неопозив; с друге стране, његово тумачење мора да буде догматски конзистентно и логично. Извори им сугеришу да је вазал, истина, заштићен *erga omnes*, али не „правом“ тужбом већ са *actio utilis*.¹⁸ Овај далеки одјек класичног римског механизма адаптације правних установа, у доба Јустинијана једва нешто више од знака поштовања традиције, код глосатора је изазивао дилеме због њиховог логичког повезивања *ius in re* са *actio in rem*.¹⁹ *Actio utilis* у том обрасцу није могла лако да добије материјалноправни еквивалент. Он се касније појавио у облику *dominium utile*, сасвим новог модела који је сада не само примењен и на установе затечене у римским текстовима, већ и разгранат у другим правцима ради анализе и доградње многих римских појмова.²⁰

Посматрана на овај начин, идеја двојне својине – свакако најхрабрији искорак глосатора из оквира које им је наметао неопозиви ауторитет римских текстова – изгледа пре као теоријска метла за термилошки неред посткласичних конституција него

18 Видети Feud. lib. II. 43 (*De controversia inter vasallum et alium de beneficio*): *Ipse enim solus utiliter agendi et excipiendi habet potestatem...*

19 Феенстра, *oij. uiii.* 68s. Он свакако с правом сматра да *ius in re* у смислу субјективног права све до глосатора не постоји као одређен појам.

20 Видети излагање о Бартолу код Мејнијала, *op. cit.* 442ss.

као одговор на потребе свог времена.²¹ Вероватно су је на сличан начин схватили и њени аутори, а нарочито противници – најзад, сви они су били „романисти“.²² Ипак, има разлога да се не усвоји овакво објашњење, само што се они налазе изван текстова глосатора који су развијали елементе нове теорије.

Ако је, бар технички, појам *dominium utile* настао да би се решио проблем материјалноправног основа *actio in rem utilis*, он свакако није био неопходан. Логички подједнако успешно решење, а са сигурнијом подршком у римским изворима, могло је да се постигне развијањем већ уобличеног појма *ius in re*: то је изгледа, бар у једном периоду, и било понуђено као алтернатива.²³ Коначни потпуни успех теорије двојне својине, упркос знатним тешкоћама и разликама у примени њених поставки на поједине практичне ситуације, може уверљиво да се објасни само чињеницом да је верно одражавала представе свог времена. То, додуше, није очигледно из докумената који омогућавају да се реконструише процес њеног настанка. Исто би могло да се закључи чак и на основу коначне форме коју је теорија добила у радовима италијанских правника. Њено завршно прилагођавање феудалним представама и потребама, у једној наизглед ексцентричној интерпретацији, одиграло се на другом простору.

III. Ако се још увек могу очекивати нови одговори на питање: којем од раних глосатора треба признати првенство у откривању *dominium utile* – у погледу коначног редактора теорије, спорова није ни било. Већ је Мејнијал сматрао да је то Бартол из Сасоферата, најцењенији међу коментаторима из XIV века, а у томе су га следили каснији аутори.

Мејнијал у својој студији²⁴ значајан простор посвећује излагању основних елемената Бартоловог погледа на својину, уз констатацију да код њега „нестају неизвесности и оклевања, а систем се расцветавља у величанствени поредак“. Ту се по Мејнијаловом мишљењу налазе две потпуно развијене теорије и трећа са наговештеним основним контурама: колико има врста *dominia*, колико *possessiones* и, најзад, каква је природа *dominium*-а.

21 Или чак као нужна корекција претерано ригидног римског схватања својине, што би већ било блиско „германистичком“ виђењу, *ibid.* 416ss. Фенстра је пропустио да запази ову димензију проблема.

22 Iacobus Balduini је *dominium utile* назвао „хицером“, а изгледа да га је одбацивала и француска школа (Ultramontani), бранећи јединство својине. Видети: Meunial, *op. cit.* 427, 442s; Feenstra, *op. cit.* 87ss.

23 Према једном податку из друге руке, Ultramontani су (вид. претходну белешку) указивали да римски текстови помињу само оно што се зове *dominium directum*, док је оно што се зове *dominium utile* тамо означено као *utilitas* или *ius* (Feenstra, *op. cit.* 88).

24 *Op. cit.* 442ss.

Бартол разликује *dominium directum*, *dominium utile* и *quasi dominium*. Последњи је у ствари свака правна ситуација у којој је примењива *actio Publiciana*: то је положај зукапијента или прескрибента из којег ће настати „прави“ *dominium* (*directum* или *utile*). Да би отклонио сумње у постојање ова два облика својине, Бартол се позива на неколико текстова из Јустинијановог зборника.²⁵ Пошто је тако легитимност *dominium utile* доказана, он се супротставља онима који мисле да је та својина јединствена, због симетрије са *dominium directum*. По њему има онолико облика *dominium utile* колико и начина коришћења ствари; један од њих се супротставља *dominium directum*-у,²⁶ а остали га признају – то су права емфитевте, суперфицијара, вазала, плодоуживаоца, уживаоца и других.

Ради се, дакле, о свим правима која могу да се дедукују из својине.²⁷

Бартолова теорија државине је, нарочито у поређењу са недорађеном римском предлошком, још оригиналнија и конзистентнија. Он говори о пет врста *possessio* (укључујући и детенцију), од којих прве две (*civilis* и *naturalis*) одговарају двома врстама својине.

Најзад, Бартолово схватање о природи својине само је мањим делом садржано у његовим директним исказима на ту тему.²⁸ Важније је, уколико је могуће да се то открије, каква је представа о својини уопште водила овог правника док је градио своју интерпретацију *dominium utile*. Изгледа оправдан Мејнијалов закључак да привидна деградација појма *dominium* на степен било којег *ius in re* у ствари значи уздизање овог другог у ранг својине. И то не вреди само за *dominium utile*: између њега и *dominium directum* не постоји начелна разлика, ради се само о координацији два истоверсна права на једном објекту.²⁹ Бартол очигледно не види својину – тачније, ниједно од бројних различитих права која је спреман да назове својином – као фундаменталну и ексклузивну установу. Било каква

²⁵ CI 11.61.1,13 (емфитевте су *domini fundorum*), D 39.3.1 in fine: *...quasi servitus, in quam rem utilem actionem habemus...* и D 37.6.10 (*ius hereditatis utile*).

²⁶ Мисли на право прескрибента по истеку рока (до тада он има *quasi-dominium utile*).

²⁷ Мејнијал констатује да је ту на очигледан начин у римске појмове преведено германско схватање својине (*op. cit.* 443).

²⁸ И у том погледу је он, ипак, много ближи модерном него римском правном размишљању (на пример у овом тексту: *Quaero quid sit dominium? et potest appellari largissime pro omni iure incorporali ut habeo dominium obligationis, ut puta ususfructus... Sed prout dominium cadit in rebus incorporalibus...Instit...ostendit quod aliud sit dominium in rebus corporalibus quam in rebus incorporalibus. Quid ergo est dominium? Responde: est ius de re corporali perfecte disponendi, nisi lege prohibeatur. Ius hoc dico ad differentiam ipsius rei corporalis quae est facti. Et ideo dicitur... quod aliud sit dominium quam res... Et de re corporali dixi, ad differentiam incorporalium, in quibus non cadit dominium proprie... Ibid.* 447 n. 1).

²⁹ То се најбоље види у Бартоловом излагању о начинима стицања оба типа својине, *ibid.* et s.).

правна власт на ствари, без обзира на обим овлашћења и конкуренцију са правима других титулара, представља неки облик својине.

Бартолов радни материјал и извор аргумената увек су римски текстови. Његов систем због тога изгледа као теоријска доградња римског права, сумњиво аутентична али доследно изведена. У претежно урбаном и трговачком амбијенту средњовековне Италије тај систем није могао да буде испробан на замршеном сплету концесија које чине структуру развијеног феудализма великих европских држава. Бартол, као и други италијански правници, признаје мноштво облика *dominium utile*, који могу да се координирају захваљујући различитој садржини сваког од њих; осим тога, *dominium directum* остаје јединствен појам – у основи, то је стари римски концепт својине у оквиру новог, уједначеног погледа на *iura in re*. Извесно је да овакво схватање није могло да се примени без тешкоћа, па и својеврсног догматског насиља над феудалном праксом.³⁰ С друге стране, остаје недовољно јасно у којој мери је оно условљено општим правним представама свог доба.

IV. Завршни корак у прилагођавању теорије двојне својине феудалним потребама учињен је у земљи која је због свог централног положаја, величине и политичког значаја представљала готово окосницу средњовековног Запада – Француској. Управо ту је и феудализам добио свој класични облик, онај који одликује „универзално земљишни карактер личне зависности“.³¹ У XIII веку, када су основни елементи система фиксирани у зборницима и коментарима обичајног права, све најважније друштвене функције – економске, правосудне, управне и војне – добијају форму земљишних права и обавеза. Свакој од бројних врста земљишног поседа био је инхерентан изванредан правни однос према неком другом поседу, а садржина тог односа је обухватала елементе власти, зависности, дужности и гаранције стабилности у најразноврснијим комбинацијама, без наговештаја раздвајања јавних и приватних аспеката.³² Због тога је друштвена кохезија у целини, а нарочито организација јавне власти, почивала на компликованој мрежи уговора чији је битни елемент представљало уступање земљишног поседа.

---

30 Нарочито са обичајним признањем вишеструке субинфеудације, у којој су правници – насупрот стварном смислу оваквих располагања – видели акте потпуног отуђења *dominium utile* (*ibid.* 450 s.).

31 Видети напомену под бројем 6.

32 Земљишта изван феудалног поретка (*allodia*), и иначе малобројна, представљала су правну аномалију коју неки коментатори обичајног права, као Филип од Боманоара, једноставно игноришу (видети: Lefebvre, *Les fortunes anciennes au point de vue juridique*, Paris 1912, 10 ss).

Међу оваквим концесијама најважнију улогу имала је инфеудација, извор вазалитета и сениората који чине везивно ткиво феудалног уређења. У периоду о којем је реч су, поред основне форме којом се ствара феуд, добиле су практично безусловно признање и изведене варијанте овог уговора: субинфеудација, када вазал уступањем земље подвазала добија својство његовог сениора, као и ситуација у којој један сениор преузима вазалске обавезе према другом сениору. Концесије оба типа могле су да се нижу навише или наниже готово без ограничења, што је имало за последицу настанак познате вишестепене феудалне лествице.

Обичајно право се успешно прилагођавало овим односима, али није имало ни потребу нити неопходан појмовни апарат да квалификује правни положај концедената и концесионара. Француски „романисти“, савременици глосатора и постглосатора, управо су овој димензији проблема дали првостепени значај. Феудално уређење је, нарочито у детаљима који на потпуно неримски начин комбинују имовинске односе и јавну власт, добрим делом било неподобно за анализу уз помоћ римских појмова.³³ Сам механизам концесије, међутим, нудио је довољно простора за апстрактно промишљање: теорија двојне својине је, уосталом, у Италији већ била на снази за правно објашњење инфеудације.

На дневном реду је био проблем вишеструких уступања. Решење које је настало као резултат напора француских глосатора Мејнијал назива „најфинијим делом конструкције двојне својине“.³⁴ Међу овим правницима, бар према досадашњим резултатима истраживања њихових радова,³⁵ заслуге за доградњу концепта *dominium utile* припадају двојици. Старији, Жак од Ревинија (Jacques de Revigny), први показује да је свестан проблема као и тешкоћа да се проблем реши применом италијанског модела. Он поставља разлику између „десцензивних“ и „асцензивних“ концесија, односно субинфеудације и подвргавања једног сизерена другом. Ревини сматра, као и италијански правници, да у првом случају вазал-концедент губи *dominium utile* у корист подвазала-концесионара; у другом, међутим, концедент (нови вазал) задржава *dominium directum*, а концесионар постаје сизерен *sine re*. Објашњење није доследно, а његов аутор даје аргументе које Мејнијал сматра „опскурним“, одустајући од њихове анализе.³⁶ У конкретним решењима, према томе, Ревини не доноси ништа ново, али је значајна околност да је свестан и других могућности: он, наиме, наговештава да неки његови савременици допуштају паралелно постојање истоврсних

³³ *Ibid.* 48 ss.

³⁴ *Op. cit.* 453.

³⁵ У том погледу Фенстра није понудио ништа ново у односу на Мејнијала (Feenstra, *op. cit.* 85s).

³⁶ Meynial, *op. cit.* 455s.

облика својине на једној ствари. Овај правац размишљања је добио коначну форму у следећем веку.

Бартолов савременик, Жан Фор (Jean Faure, odn. Johannes Faber), сматра оба типа својине, *dominium directum* и *dominium utile*, релативним. У једном вертикалном низу концесија може да коегзистира произвољан број истоврсних власника: приликом наведених „десцензивних“ и „асцензивних“ инфеудација, и вазал и подвазал имају *dominium utile*, односно и нови вазал и његов нови сизерен имају *dominium directum*. На примедбу да је такво решење у сукобу са римским начелом *dominium duorum in solidum esse non potest*, он одговара да тако изгледа ако се ствар посматра „из једног угла (*uno respectu*)“: треба је, међутим, посматрати „из различитих углова (*diversis respectibus*)“. Жан Фор опширно образлаже своје становиште, настојећи да га утемељи и у римском и у обичајном праву.

Теорија је у овом облику, без нових покушаја разраде или образложења, усвојена у Француској и имала велики утицај на концепирање феуда и уређење својине.³⁷ Иако на први поглед представља дораду глосаторског модела, њен ослонац на италијанска разматрања сасвим је формалан и своди се на романистички појмовни оквир. У суштини, она занемарује овлашћења имаоца земљишног права³⁸ и у први план ставља његов ранг на лествици концесија: сваки земљопоседник је у евентуалном спору са титуларом нижег ранга *dominus directus*, а са оним изнад себе *dominus utilis*. Оба облика својине су, дакле, по својој природи релативна и променљива, и због тога немају унапред одређену садржину нити у том погледу морају да се разликују.³⁹

Начин на који француски правник решава проблем јединства својине – посматрање ствари „из различитих углова“ – може да се схвати само у том смислу да објекат својине није сама земља, него скуп овлашћења и обавеза који су инхерентни једном рангу на лествици земљопоседника. Иако изгледа као схоластичка досетка, ово схватање има основу у обичајном праву и предисторију у радовима глосатора. Околност да су друштвени односи посредова-

37 У доба напуштања схоластичког погледа на право под утицајем ренесансе Фороро тумачење је подржао Димулен, (видети: Feenstra, *op. cit.* 86 n. 226).

38 Та овлашћења су код феудалних облика земљопоседа и иначе неподобна за формулисање у римским терминима; када је то било могуће, она су за потребе правне заштите третирана као самостална *iura in re* или *obligationes propter rem*, (Lefebvre, *op. cit.* 48s).

39 Феудална својина се често назива „подељеном“ (и у наслову Мејнијалове студије), али је такво схватање страно средњовековним романистима због римског начела неделивости својине. На Форову верзију теорије оваква квалификација је суштински непримењива. Знатно касније, немачко учење о *Obereigentum* и *Nutzeigentum* је, са друге стране, непогодније за уређење класичних феудалних односа.

ни земљишним имала ја за последицу умножавање функција једног истог земљишта. Феуд је основа вазалских обавеза и сениорских права: стога је он „племенита земља (*terre noble*)“. Али, ако га феудалац уступи неком лицу само ради обраде и убирања ренте, исти феуд ће са тог становишта – остајући „племенит“ у свом изворном својству – постати и „*terre roturiere*“ као основа „неплеменитих (*roturiers*)“ права и обавеза концесионара (обично цензитарара).⁴⁰ Ова „спиритуализација“ земље као вишеструког објекта, уз потребу да се сачува јединство својине, вероватно је била разлог који је мотивисао италијанску школу да концепира земљишна права као бестелесне ствари.

Средњовековна инспирација и феудални смисао теорије двојне својине код Жана Фора су очигледни; њена примена на установе римског права, посебно на оне које су доспеле у праксу (на пример, емфитевзу), водила је њиховом прилагођавању и удаљавању од изворног облика. Уз извесна ограничења – као што је непостојање термилошке разлике између „племените“ и „неплемените“ својине – она готово фотографски прецизно одсликава реалност феудалног система земљишних односа и њихову друштвену улогу. Поред тога, релативизација појмова *dominium directum* и *dominium utile* чини опредељење да се положај вазала објасни у терминима својине, а не (са становишта римског права природније) уз помоћ појма *ius in re (aliena)*, много разумљивијим. Средњовековно схватање државе обележено је патримонијалном идејом суверенитета: краљ влада зато што је власник своје државе, а поданици су му потчињени зато што живе на његовој земљи. У класичном феудализму је истоврсни положај признат и оним краљевим вазалима који су били довољно моћни да се за то изборе (начело „сваки барон је суверен у својој баронији“⁴¹). Иако никада није формално обухватио све феуде, овај развој је водио конфузији патримонијалне власти и сениората, па је тако у XIII–XIV веку сваки феуд подсећао на малу кнежевину. Феудалац може бити вазал, али је једини носилац јавне власти на свом феуду и њоме располаже као приватним правом: сваки сениор може стицајем околности да постане нечији вазал, а да се тиме не промене његова ранија овлашћења. Сви они су, дакле, „господари“ својих домена. А управо то је дословно значење латинског назива за власника – назива који је употребљен при формулисању теорије двојне својине.⁴²

40 Lefebvre, *op. cit.* 25.

41 Према Филипу од Боманоара, *ibid.* 21.

42 Ниједан средњовековни правник не помиње „*proprietas utilis*“ или „*directa*“. Евентуални утицај нетехничког значења својинске терминологије на средњовековно схватање својине до сада није истраживан.

Miroslav Milosević*

FEUDAL PROPERTY

Summary

The term „property“ has frequently been additionally qualified („private“, „collective“, etc.) due to its broad usage in various non-legal contexts. However, „property“ is, in its legal sense, a unique technical notion, inherited with no essential changes from the Roman law. It is the Medieval theory of dual property (*dominium directum* and *dominium utile*) that gave rise to a widespread belief that the „feudal property“ is the only alternative which deserves to be qualified as a „concept“.

Relying on the research by Lutz, Meynial and Feenstra, the author concludes that the relationship between the Medieval theory of dual property and the feudal land-based relationships is not as easy as it may seem at first. The theory of *dominium utile* has been created by Roman law jurists, primarily aimed at logical and consistent interpretation of Roman terms, with due respect to the original terminology, despite the terminological mess and dogmatic ambiguity of Roman texts. It is only with French jurists of the 13th and 14th centuries that this theory was given such a form which was capable of adequately expressing all the complexity of the feudal agrarian system and the Medieval perception of property.

Key words: *Dominium directum*. – *Dominium utile*. – *Reception*. – *Feudal property*.
– *Property*

Miroslav Milosević**

LA PROPRIETE FEODALE

Résumé

A cause de son emploi très large dans différents contextes extrajuridiques, le terme „propriété“ est souvent complété par des qualificatifs („privée“, „collective“ etc.). Dans le sens juridique, cependant, la propriété est un terme technique unique qui, sans avoir subi de changements essentiels est hérité du droit romain. La théorie moyenâgeuse de la propriété double (*dominium directum et dominium utile*) est la raison pour laquelle s'est élargie

---

* Miroslav Milošević, Ph.D., Assistant Professor of the Faculty of Law in Belgrade

** Dr Miroslav Milosević, Chargé de cours à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade.

l'opinion selon laquelle „la propriété féodale“ représente la seule alternative qui mérite d'être qualifiée de „concept“.

En se basant sur les recherches effectuées par Lautz, Meynial et Feenstra, l'auteur conclut que le rapport entre la théorie moyenâgeuse de la propriété double et les rapports fonciers féodaux n'est pas si simple qu'il paraît à première abord. La théorie sur le *dominium utile* est une création des juristes romanistes qui était destinée tout d'abord à une l'explication logique et conséquente des notions romaines en respectant la terminologie originelle, malgré le désordre terminologique et les dogmes inachevés du droit romain. Ce n'est que par la forme qui lui a été donnée par les juristes français du XIIIème et XIVème siècle que cette théorie a réussi à exprimer adéquatement toute la complexité du système féodal agraire et de la conception moyenâgeuse de la propriété.

Mots-clés: *Dominium directum*. – *Dominium utile*. – *Acception*. – *Propriété féodale*. – *Propriété*.

Miroslav Milosević*

FEUDALEIGENTUM

Zusammenfassung

Wegen seiner breiten Anwendung in verschiedenen außerrechtlichen Kontexten wird der Ausdruck *Eigentum* oft auch zusätzlich qualifiziert („Privateigentum“, „Kollektiveigentum“ usw.). Im juristischen Sinne ist aber *Eigentum* ein einheitlicher Fachausdruck, der ohne bedeutende Änderungen schon vom römischen Recht stammt. Wegen der mittelalterlichen Lehre über das Doppel Eigentum (*dominium directum* und *dominium utile*) verbreitete sich die Meinung, dass das „Feudaleigentum“ die einzige Möglichkeit darstellt, die den Titel des „Konzepts“ verdient.

Unterstützt auf Forschungen, die Lautz, Meynial und Feenstra durchgeführt haben, stellt der Autor fest, dass das Verhältnis zwischen mittelalterlicher Theorie des Doppel Eigentums und feudalen Grundstückverhältnissen nicht so einfach ist, wie es auf den ersten Blick aussieht. Die *dominium-utile*-Theorie ist eine Erfindung der Juristen-Romanisten und in ihrem ersten Teil hatte sie die logische und konsequente Erörterung römischer Begriffe unter Einhaltung der ursprünglichen Terminologie zum Ziel, trotz terminologischen Durcheinanders und dogmatischer Unklarheiten römischer Texte. Erst in der Form, die sie bei französischen Juristen im 13. und 14. Jahrhundert erreicht hatte, gelang es dieser Theorie,

---

* Dr. Miroslav Milosević, Dozent an der Juristischen Fakultät in Belgrad.

auf entsprechende und angemessene Art und Weise die ganze Komplexität der feudalen Agrarordnung und der mittelalterlichen Vorstellung des Eigentums auszudrücken.

Hauptwörter: *Dominium directum*. – *Dominium utile*. – *Die Rezeption*. – *Das Feudaleigentum*. – *Das Eigentum*.